

VÁLTOZATOK SÖTÉTSÉGRE

Borbély Szilárd: *Árnyképrajzoló és egyéb prózai írások*

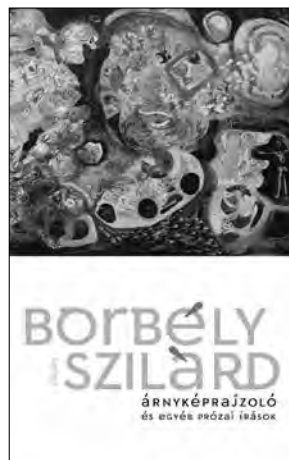
Borbély Szilárd életművének látszólag marginális részét képezik a rövid szépprózai alkotások. Pályája során mindössze egyetlen kötete jelent meg, amely e műfajtypusba tartozó szövegeit adta közre, ám ez is vegyes kritikai fogadtatásban részesült.¹ Későbbi novellisztikus írásait különféle periodikákban közölte, és (részben talán rendezetlenségük miatt) mindeddig csekély figyelem irányult rájuk. A Borbély-életműkiadás legutóbbi darabjának gerincét e két szövegcsoporthat alkotja, kiegészülve a hagyatékából előkerült olyan alkotásokkal, melyek csak a közelmúltban (*Az árvaság*) vagy e kötetben jelentek meg először (*Kávéfőz, Az emberanyag*). Az *Árnyképrajzoló és egyéb prózai írások* mégsem pusztán azért fontos kiadvány, mert bővíti, illetve átláthatóvá és hozzáférhetővé teszi e zűrzavaros korpuszt, hanem azért is, mert megvalósításával a szerző kisepika-konceptciójának, így akár az írások oeuvre-ben betöltött státuszának újragondolására is ösztönözhet.

A 2008-as *Árnyképrajzoló. Körülírások* több bírálója felrötte a szövegek zavaró műfaji áthajlásait, míg más recenzensek éppen e szokatlan variabilitásban látták a kötet egyik lényegi sajátosságát.² Számomra inkább az utóbbi olvasat, ezzel együtt a *Körülírások* alcím megfontolása tűnik adekvát közelítésmódnak. A korábbi kiadvány szövegei (melyek a most recenzált könyv első és legterjedelmesebb egységét is alkotják) valóban átmeneti műfajúak, a tárca, az esszé, az önéletről visszaemlékezés és a novella bizonytalan határterületén helyezhetők el. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a műfajköziség, vagy épp a szerzői látásmódnak alárendelt gyűjtőkategóriák létrehozása (illetve meglévők átértelmezése) visszatérő eljárása Borbély alkotásainak. Gondolhatunk akár a *Halotti Pompa* szekvenciáira, melyek temérdek szövegtípust (embléma, himnusz, sonett, ballada, episztole stb.) foglalnak magukba; a Borbély-dramák műfaji leleményeire, mint a *Sorstalandráma*

A szerző az EKÖP-24-4-I-PTE-211 azonosítószámú pályázat keretében az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program ösztöndíjasa.

- ¹ Az elmarasztalás különösen a szerző ezredforduló után megjelent egyéb műveinek kontextusában értendő. Erre jó példát szolgáltatnak azok a kritikák, melyek nem önmagában, hanem az időszakban megjelent más Borbély-könyvekkel párhuzamosan szemlézik a 2008-as *Árnyképrajzoló* című kötetet. Vö. Urfi Péter: Ex Libris. *Élet és Irodalom*, 2008. augusztus 8., 25.; Keresztesi József: Borbély Szilárd két kötetéről. *Jelenkor*, 2009/1, 105–109.
- ² Előbbiek közé tartozik Urfi és Keresztesi fentebb hivatkozott recenziója. Utóbbira példa: László Emese: Az átmenet kapujában. *Élet és Irodalom*, 2008. augusztus 22., 27.; Szegő János: Az árnyék színei. *Revizor*, 2008. szept. 14. (<https://revizoronline.com/borbely-szilard-az-arnykeprajzolo/> Hozzáférés: 2024. 11. 11.) Bucur Tünde Csilla: Élet és körülírás. *Korunk*, 2008/11, 105–109.

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2024
440 oldal, 5999 Ft

vagy az *Ámoralitás*; esetleg a szintén 2008-as *Egy gyilkosság mellékszálai* című esszékötetre, amely nemcsak úgy lavíroz a műfaji keretek között, hogy akár az interjúkat és a kritikai írásokat is esszéként teszi olvashatóvá, hanem azzal is, hogy mindezeket a központi problémakör sejtelmesen összefüggő nyomozati, önértelmezői „mellékszálaként” láttatja. Hasonlóan talányos kategóriát alkotnak a prózakötet „körülírásai”, melyek valamilyen elmondhatatlannak látszó tapasztalat megközelítését célozzák. Megkísérelve ennek hozzátvetőleges összefoglalását olyasmire juthatunk, hogy a kirekesztettség, a megaláztatás, a gyilkosság és a halál köré szőtt személyes sorsélmény, valamint az irodalmi színrevitel lehetőségeinek kitapogatására vállalkoznak a szövegek. Így lehetséges, hogy a novellisztikus alkotásokkal együtt (*A bolgár kalauz, Árnyképrajzoló*) szerepeltek a kötetben líraian sűrítő (*Az enyészpont*), esszéisztikus (*Egy bűntény mellékszálai*), tárcszerű (*A birsalmasajt, Egy InterCityn*) hangon megszólaló alkotások. A körülírás kísérletének fényében másodlagossá váltak a műfaji keretek.

Azért tartottam fontosnak a műfaji diverzitással kapcsolatos dilemma kifejtését, mert e koncepció figyelembevétele nélkül akár az újabb prózakötet hibájának is láthatnánk a válogatás egyik alapvető erényét. Bár a folyóiratokban megjelent rövidprózák összegyűjtésével lehetőség nyílt a korábbihoz képest jelentősen homogénebb műfajú, már-már tisztán novelláskötetként olvasható kiadvány összeállítására, a kiadó alá rendező mégsem ezt az utat választotta. Ehelyett – meglátásom szerint a borbélyi kispika-felfogáshoz híven – a kötet utolsó fejezetébe döntően olyan esszéisztikus írásokat válogattak, melyek kapcsolódnak a megelőző szövegek fiktív világához és gondolatiságához, ezzel aláhúzva az értekező és szépprózai művek összefonódását.

Amikor tehát az olvasó kézbe veszi az *Árnyképrajzoló és egyéb prózai írások* című kötetet, a gyűjteményjellegből adódó sokféleség mellett kétszeresen is koncepciózus változtatosságra számíthat. A fentebb már érintett 2008-as kötet vegyes hangvételi anyaga (*Árnyképrajzoló*) után három fejezetre osztva (*[P. emlékezetel], Végignéz, Alkonyulat*) szépírások következzenek, majd a kötet utolsó egységében (*Az emlékezés is fikció*) esszék, illetve az esszé és az életrajzi novella között ingadozó szövegek kaptak helyet.

Mivel az első fejezet esetében újrakiadásról van szó, az itt közölt írásokra csak az újabb művek kontextusában utalok. A későbbi életmű, illetve a posztumusz megjelent szövegek felől újraolvassva ezeket az alkotásokat számos korábban nem látható összefüggésre bukkanhatunk, melyek tanulságosak lehetnek a szerző érdeklődésének és prózapoétikájának alakulása szempontjából. Az itt újraközölt írások megannyi Kafka-áthallása nyilvánvalóan új megvilágításba kerül a 2021-ben megjelent *Kafka fia* regénytöredék fényében. Ehhez hasonlóan a gyerekkor és a családi múlt történeteit érintő életrajzi elbeszélések (*A Göncz az egy strici, Gyerekkor falun, A kastélykönyvtár parkja*) a *Nincstelének* izgalmas pretextusaiként olvashatók újra.

A gyűjtemény második egysége, az eredetileg szintén 2008-ban publikált *[P. emlékezetel]* azonban másfajta irányokat is felmutat. A korábbi kötetből leginkább a címadó zárószöveggel rokonítható, egymással laza szálakon összefonódó novellákból egyedi és meg lehetőségen rétegzett jelentésárnyalatokkal bíró vállalkozás körvonalazódik. Az archaizáló nyelven, sokszor nehézkes mondat szerkezetekben és történetvezetéssel írt alkotások a 18–19. század fordulóján, Bécsben és a város közelében játszódnak. A korabeli tudományosság, a titkos társaságok, szokások, hiedelem- és eszmerendszerek miliője nyomasztó, karkai világgal keveredik az elbeszélésekben, ezzel együtt azok főszereplőjében is. A történetek visszatérő karaktere Franz, aki egyszerre idézi Kazinczy Ferenc és Franz Kafka alakját,³ ez a kettősség azonban csak árnyalatnyi része a szereplővel és a fiktív világgal kapcsolatos bonyodalomnak.

³ Borbélyt ekkoriban kutatóként is regényíróként is foglalkoztatta Kazinczy bécsi utazásainak feldolgozása, a hosszú ideje tervezett *Kafka fián* pedig 2010-ben dolgozott intenzívebben. Vö.

A fejezet első novellájában (*A Rogendorff kisasszonyok*) az elbeszélő P.-ként mutatkozik be, akiről megtudjuk, hogy a „Geheimpolizei” szolgálatában áll, így a szövegek akár a Franzról szóló titkosrendőrségi jelentéseként is olvashatók. Ezt az értelmezést azonban elbizonytalanítja, hogy a rákövetkező írásokban az egyes szám első személyű narrátor helyét sokkal inkább omnipotensnek tűnő elbeszélő veszi át. P. a tizenhárom novellából mindössze az elsőben és a harmadikban bukkan fel, ráadásul legközelebb (*a Tischben a hídonban*) már róla is harmadik személyben esik szó. Az első novellából ugyanakkor az is kiderül, hogy P. – saját bevallása szerint – képes olyan történeteket, jellemábrákat és összefüggéseket kiolvasni a rábízott iratokból, amelyek mások számára rejtve maradnának. Az elbeszélésekből továbbá körvonalazódik, hogy Franz környezetében szinte mindenki a titkosrendőrség besúgója, sőt maga a főhős is a rejtélyes szervezet beépített embere. E totálisan felügyelt környezetben látszólag mindenki jelent mindenkiről, a beszámolók azonban inkább érdekből és kötelességből írt koholmányok, mintsem valószerűsége törekvő jelentések. Az összetett szituációból következően szinte sohasem lehetünk biztosak az elbeszélői pozícióban, annak megbízhatóságában vagy a novellák fikción belüli státuszában. Ha ehhez hozzátesszük – amire az utószóban Krupp József, a kiadvány sajtó alá rendezője is felhívja a figyelmet –, hogy a „P. emlékezete” munkacím nyilvánvalóan Kazinczy *Pályám emlékezete* című emlékiratára is utal, olvasatunkban a megszemélyesített P. helyébe akár az önmagáról író Franzot is állíthatjuk, így az írások végképp kibogozhatatlannak látszó többértelműséget mutatnak.

Az egyes művek elbeszélésmódjának komplexitását illetően szemléletes lehet a fejezet második novellája, a *Neidl hamisítvány*. A történetben bizonyos Johann látogatja meg Franzot, hogy anyagi okokból jelentést írjon róla. Franz egy Neidl-metszetet szemlél, amelyről azt sejtí, hamisítvány. Johann úgy dönt, hogy beszámolóját a metszet alapján fogalmazza meg, a képen szereplő egyik alakot Franzcal, a másikat önmagával azonosítva. Miután vendége távozik, Franz elégeti a lapot, melyet mindössze Johann látogatása és előre sejtett szándéka miatt vásárolt. Bár a szöveg csak Johannként utal a szereplőre, gyaníthatóan magáról Johann Neidlről, a Kazinczy és köre által gyakran foglalkoztatott bécsi rézmetszőről lehet szó. A címben szereplő „Neidl hamisítvány” tehát kétértelmű: Johann beszámolója saját képeinek hamisítványa alapján készült hamisítvány, amelynek különös módon nemcsak tárgya, hanem eredete is Franz. A metszet emellett mise en abyme-szerű öntükrcső alakzatként kap szerepet a műben. A fentiek mellett szemléletes például, hogy a látogatásra a Schwan fogadóban kerül sor, a képen látható jelenetet részletezve pedig a következőt olvashatjuk: „A bal oldalon lévő asztalkán, amelynek *metszett tükör* a lapja, egy *hattyú* szobra furcsán vonaglan látszik. Franz felhívta Johann figyelmét erre a mitológiai utalásra” (194–195., kiemelés tőlem – Cs. S.). Vagy felidézhetjük a novella keretezését, mely érzékenyen ábrázolja a valóság és a fikció egymásra rétegződését. Az elbeszélés második mondata: „Június volt, az ég makulátlan.” (192.) A történet zárásában, miután Johann távozott, de az ujj nyomat hagyott a poharán, Franz „[a]z ablakhoz lépett, és a fény felé tartotta a *metszett poharat*. Az ujj lenyomatának halványkék vonalait követte tekintetével, ahogy azok *összemosódnak az ég makulátlan kékjével* (196., kiemelés tőlem – Cs. S.). Franz a jelenetben voltaképp saját történetének fikciósá válását szemléli. A főszereplő világa immár konkrétan és metaforikusan is Johann kéznyomát viseli, a valóság ontológiai helyzete pedig elbizonytalanodik, ahogy a „metszett pohár” kifejezés is kétértelmű lesz az elbeszélésben. E példán túl a fejezet számos további szövegében érvényesül Borbély egyéb kisepikai műveivel képest feltűnően komplex narráció.

Fried István: Felvilágosodás, érzékenység – Borbély Szilárd. In: Lapis József – Száz Pál (szerk.): *Körülírások. Tanulmányok Borbély Szilárd életművéről*. Alföld Alapítvány – Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata, Debrecen, 2024, 308–313.; Nagy Boglárka: Jegyzet a Kafka fia kiadásához. In: Borbély Szilárd: *Kafka fia*, Jelenkor, Budapest, 2021, 221.

A [P. emlékezete] munkacím mellett, hogy Kazinczy önéletrajzi szövegére utal, feltehetően Borbély önértelmezői szándékát is magán hordozza, az írások ugyanis gyakran rejtenek a szerző irodalomtörténeti vagy szépirói munkásságával kapcsolatos áthallásokat. P. az első novellában kinyilvánítja, hogy munkája valamely hajdan élt visszaemlékező körül bontakozik ki. (Megjegyzendő, hogy Borbély éppen ez idő tájt dolgozott Kazinczy műveinek kritikai kiadásán, melynek 2009-es első kötete a *Pályám emlékezete*.) Az írásban P. így értekezik feladatáról: „Miótán tüzetesen szemügyre vettem azokat a papírokat, amelyek mások előtt hallgatásba burkolóztak, én egész történeteket olvastam ki belőlük jelentéktelen részleteik összekapcsolása által. Nem csupán tintát láttam, elcsöppenő pacnikat, sietve vagy ráérősen rótt sorok dőlését, hanem egy embert” (188.). Bár az idézett sorok nem tipikusan Borbély irodalomtörténeti szemléletét tükrözik (azzal kapcsolatban talán szemléletesebb a fentebb elemzett novella), viszont a filológiai munkáról és a kéziratok vizsgálatáról – konkrétan Kazinczyra vonatkozóan – nagyon hasonló gondolatokat is olvashatunk a szerzőtől.⁴ A *Psychéer kompaktornál* című írásban pedig a meg nem nevezett személyt gyászoló és munkája *Első Könyvén* dolgozó Franz a borítóra tervezett lepkeszemészet emblematisztikus jelentőségét fejtegeti. Amellett, hogy a pillangó a *Halotti Pompa* egyik kiemelt, visszatérő szimbóluma, nem mellékes, hogy az ezt megelőző novella (*Dittelmáyerné dús keblei*) a főszereplő korábbi kedvesére Psychéként utal. Franz önmagának kifejtett gondolatai aligha mentesek bizonyos metareflexív rétegektől, így a novellában említett kézirat *Első Könyve* is kétértelmű, tekintve, hogy mind Kazinczy emlékirata, mind Borbély verseskötete ilyen egységekből épül fel.

A fejezet további téje, hogy a felvilágosodással bekövetkező eszmetörténeti szakadás egyes aspektusait járja körül. A hiedelemrendszerek átmenetei, a gondolkodás- és írásmód korabeli átalakulása – mely Borbélyt költőként és esszéíróként is erősen foglalkoztatta⁵ – visszatérő kérdései e novelláknak. Például a *Rubenduns kapitány tézisei* vagy a *Professzor Kiesewetter bódéja* című elbeszélésekben, melyekben alapvető problémakör a világ megismerhetőségébe vetett bizalom és a nép mentalitásának változása, vagy épp a korábbi hittapasztalat megrendülése.

A következő két fejezet alkotásai prózanyelvükben és tematikájukban is jelentősen eltérnek mind az első blokk szövegeitől, mind a Franz-novelláktól. A *Végignéz* és az *Alkonyulat* című fejezetek elbeszélései 2011 és 2013 között születtek, és magukon viselik az életműben ekkortájt megfigyelhető enyhe hangsúlyeltolódások nyomait. A novellák első sorban a 2010-es *A Testhez* verseskötet „Legendáival” és az eredetileg ugyanebben az évben (kötetben 2011-ben) közölt *Az Olaszliszakai* című drámával mutatnak rokonságot. Többnyire dísztelen, tömör és szélsőséges helyzetekben is tárgyilagos stílusuk pedig sok tekintetben a *Nincstelének* nyelvére emlékeztet. Az elbeszélések középpontjában marginális élethelyzetek, a kiszolgáltatottság különböző – szociális, érzelmi, nemi, etnikai – esetei, illetve az erőszak és a gyilkosság brutalitásának eltérő formái állnak.

Bár a két fejezet novelláinak beszédmódja és legtöbb kérdésfeltevése szorosan összefügg, külön egységbe rendezésük indokolt. A *Végignéz* alkotásaiban egyes személyek és családok tragédiái bontakoznak ki, az *Alkonyulatban* pedig a bszalmak kollektív jelentősége hangsúlyos. Az előbbi rész két nyitászövege, a *Fáj* és a *Kávéfőz* a szorongás, a kilátástalanság és az ebből következő elidegenedés, érzelmi elsvárosodás történeteit meséli el egy házaspár reggeli rutinján keresztül. Az először jelen kötetben olvasható *Kávéfőz* például különösen szenzitív leírását nyújtja a súlyos depresszió állapotának, az örvénylés metaforáján keresztül a kiúttalanság és a betegség önfelemesztő tapasztalatát is megmutatva: „Az elektromos főzőlap spirálja izzik, mint valami ammonitesz a fekete márvány-

⁴ Borbély Szilárd: A jelentés sem a szövegben van. Beszélgetés Fodor Péterrel. In: *Egy gyilkosság mellékszálai*. Vigilia, Budapest, 2008, 34–35.

⁵ Vö. uo. 48–50.; Borbély Szilárd: A felvilágosodás a felvilágosodás után. *Kalligram*, 2011/6, 89–92.

ban. [...] Kint lassan növekszik a reggeli köd. Elyeli a fényt. Gomolygó köd. Csigavonalak a levegőben. Ammoniteszek megkövesedve a szélben. [...] A tükörben látja az arcát, és nem tud vele mit kezdeni. Tudja, hozzá tartozik ez is, de nem érez vele közösséget. A nő halk orrfúvása hallatszik a konyha felől. Szipog. Csöndesen sír a kávé mellett. Kavargatja. A férfi tudja, hogy most az örvény csigavonalát nézi a kávé felszínén, amelyet a kavargatás okoz" (269–273.).

A fejezet további novelláiban a megfoghatatlannak tűnő lelki szenvedésből fizikai erőszakba és gyilkosságba torkolló tragédiák lesznek. A *Végigné*, a *Kalapácsbánt* és az *Anyaszereget* című alkotások feleség- és gyerekgyilkosságokat (vagy ezekre irányuló kísérleteket) elbeszélő történetei minden bizonnyal nemcsak a kötet, hanem a teljes életmű legmegrázóbb írásai közé tartoznak. A szörnyűségek hátterében jellemzően féltékenység, reményvesztés, érzelmi kiüresedés vagy épp a tettek kontrollálhatatlansága áll, ugyanakkor Borbélyt – miként korábbi alkotásaiban is – a gyilkosság pszichológiai dimenzióin túl a cselekedet metafizikai vagy épp a transzcendenciát lebontó aspektusai foglalkoztatják. Erre a legjobb példa alighanem a *Végigné* kétértelmű zárata, amely elmosza a határokat a konkrét tett súlya és annak vallásos, metafizikai mélysége között.

Az *Alkonyulat* fejezet elbeszéléseinek társadalmi tétjei sok tekintetben kifejezetten magyar vonatkozású tragédiákkal állnak összefüggésben. Ebből a szempontból némileg kilóg a *Nembizalmasgod* című nyitó novella, amely valamiféle disztópikus világban játszódik, ahol a kegyetlenkedő „Szóórség” erőszakkal tartatja be a mindig kiszámíthatatlanul frissülő nyelvszabályzat-rendeleteket. A mű természetesen a politikai rendszerekkel változó nyelvi formulák, a kényszerű nyelv- és szócsere parabolája is, ugyanakkor az eredetileg 2012-ben publikált szöveg sok tekintetben máig erős és aktuális politikai gesztusként is értékelhető. Ezt három, novellafüzér-kezdeményként is olvasható realiztikusabb és rendkívül súlyos valóságvonatkozással rendelkező alkotás követi. A történetek a 2008–2009-es romagyilkosságok eseményei körül bontakoznak ki. Borbély – akárcsak *Az Olaszliszkaiban* – olyan közelmúltbeli társadalmi trauma irodalmi reprezentációjával kísérletezik, amely messzemenően túlmutat önmagán, és bár a drámához hasonló komplex rétegzettség nem jellemzi e műveket, képesek széles látószögből megmutatni a feldolgozott történeteket. A *kátrány* című írásban a társadalmi elit képmutatása, felelőssége és a tragédiának utat engedő közállapotok problémája hangsúlyos. A *Pofadbefog* és a *Patkányirt* című novellákban pedig a kollaboráció, a tettesek környezet- és jellemrajza, valamint maga a bűn kerül a középpontba. A szövegek történeti kontextusát és bizonyos részleteit illetően világos a cselekmény referencialitása, de az események tágabban is értelmezhető árnyalatokat kapnak: „A férfiak már korábban is a patkányokat okolták mindenért [...] A patkányok okozták a rossz termést, a drágaságot. Ők voltak az okai a köztisztaság hiányának, de még a közkerkölcsök romlásának is” (334.) – olvashatjuk például a *Patkányirt*-ban. Azáltal, hogy a narrációban döntően a tettesek nézőpontja érvényesül, elsősorban az irracionális idegengyűlölet és a gonosz banalitásának rendhagyó megfogalmazását nyújtják ezek az alkotások.

Az utolsó fejezet címe – *Az emlékezés is fikció* – önmagában is egyfajta választ kínál arra, hogy az itt szereplő értekezések miért kaphattak helyet a válogatásban. A blokk első három esszéjének legfontosabb közös vonása, hogy a személyes és kollektív múlt elbeszéléseinek megbízhatatlanságát, az emlékezet szükségszerűen konstruált természetét járják körül. „A szavaknak nagy erejük van, mert csak a szavak által létezik az emlékezet folyamatosága, vagy épp szakadás áll be benne, amelyet a fikció ereje, nevezzük torzításnak, eltolásnak, behelyettesítésnek, elfedésnek, áthelyezésnek, bárminek, mégiscsak a kitalálás, a szavak által újrendezett emlékezet helyére kerülő összefüggések jelentenek” (*Az emlékezés is fikció*, 340.) – olvashatjuk a nyitó szövegben. Az írás a *Nincstelene*kől, *A Göncz az egy strici* és a *Gyerekkor falun* című elbeszélésekből, valamint különböző interjúkból is

merős horthysta nagyapa egyik történetét értelmezi újra. Ezt követi a múlt évtized egyik legnagyobb hatású esszéje, az *Egy elveszett nyelv*. Mindkét értekezés Borbély utolsó írásai közé tartozik és legalább részben a *Nincstelenség*hez kapcsolódik. Ezt a sort a valamivel korábbi, ám egészen a közelmúltig kevésbé ismert, rejtélyes háttérű *Az árvaság* zárja, mely a történetmondás készítésének és a felejtés okozta képtelenségének keserű tapasztalatát ütközteti. A prózagyűjtemény mindhárom szövegnek rendkívül termékeny kontextust teremt. Az *Egy elveszett nyelvet* együtt olvasva a *Nembizalmasgod* vagy *A bolgár kalauz* című novellákkal, a nyelvvesztés és -keresés, a kényszerű nyelvcsere, a megértés lehetetlenségének újabb és összetettebb árnyalatait fedezhetjük fel. Az *árvaság* esetében pedig nemcsak az *Árnyképrajzoló* című elbeszéléshez, hanem a [*P. emlékezete*] fejezethez, különösen *A Rogendorff kisasszonyokhoz* fűződő szoros kapcsolat is megmutatkozik. Érdekes összevetni, hogy az egyes szövegek elbeszélője miként ír az alkotómunka körülményeiről és a hiú törlészedés elvetéséről, hogy miként válik kiemelt kérdéssé mindhárom írásban a művész műalkotássá lényegülésének, saját művébe lépésének gondolköre, vagy hogy szövegszerűen is mennyire hasonlóan metaforizálják az emlékek elbeszélhetlenségének kérdését. Csak az utóbbira vonatkozóan idézek: „Az egyikőjük a háta mögé került, míg a másik megállt vele szemben. Aki mögé lépett, egy puha, gyengéd érintésű selyemsállal bekötötte a szemét. [...] A képek, amelyek most az elmúlt napokból vagy nagyon régi emlékei közül merültek fel, már nem a szemében, hanem a tudatában idéződtek meg. [...] A titkokról, amelyeket megismert, hallgatást fogadott” (*Árnyképrajzoló*, 178–179.); „Az elmúltak árnyaira emlékező ebben a sivatagban vándorol [...] arcát szövettel fedi el a pusztítás démonának változó irányokból feltámadó perzselő lehelete ellen” (*A Rogendorff kisasszonyok*, 188.); „Az emlékezetem kitörölte ezeket a képeket, feledésbe borította a múltat, mintha mögém lépett volna egy démon, amely fekete selyemkendővel kötötte be a szemem” (*Az árvaság*, 359.).

A három esszé után inkább életrajzi elbeszéléseként olvasható írások következnek. A nyomtatásban először jelen kiadványban közölt *Az emberanya* középpontjában első pillantásra a létező szocializmus és a korabeli sorkatonaság keserű abszurditása áll. A visszatérő „Mekkora felelősség kilencven éves lőszer?” kérdésben azonban a valószerűtlen abszurditástapasztalat meghökkentő realitással és etikai súllyal telítődik. Az elbeszélés így végső soron újra a gyilkosság metafizikai terhének kérdéskörét érinti, katonatörténet jellegéből adódóan még aktuálisabban, mint megírása idején. A kötetkontextus szempontjából izgalmas, hogy a kiképzők megnevezései, Kakas őrmester és Tyúk elvtárs aligha függetlenek *A Göncz az egy strici* nagyapátörténetétől, amelyben a különc, idős altiszt a baromfiudvar lakóival igyekszik betartatni a katonai fegyelem alapvető normáit, és amely ugyancsak kitér a személyes sorkatonaság-élményére. Az ezt követő *A rendszer, ahogy változik* Borbély számítógépekkel kapcsolatos – poétikai tétellel is rendelkező – érdeklődésének és a depresszió tapasztalatának különleges lenyomataként olvasható. Végül a *Dogville-ban* és a *Május 26.* című napló-, tárcaszerű értekezések zárják a válogatást. Előbbi elsősorban Borbély Debrecen-képeivel, utóbbi pedig apja elvesztésével, illetve a személyes és kollektív tragédiák összefonódásával foglalkozik. Az összeállítás szempontjából legfeljebb ez utóbbi esszék közlését illetően érezhető némi esetlegesség, de a kötet ettől semmit sem veszít értékéből.⁷

Az Árnyképrajzoló és egyéb prózai írások kiválóan megmutatja, hogy Borbély életművében aligha marginális jelentőségűek a kispikái alkotások. Még ha e szövegegyüttes nyilvánvalóan töredezett is, lényegét tekintve magában rejt számos, az oeuvre súlyos alapker-

⁶ Vö. Száz Pál: Kafka fia-fragmentumok. *Kalligram*, 2023/10, 18–21.

⁷ Hozzá kell tennünk, hogy a válogatást erősen befolyásolhatta az életműkiadás 2025-ben várható *Összegyűjtött esszék* kötete. A határok meghúzásának indokoltsága alighanem újraértékelhető lesz e kiadvány fényében.

déseit árnyaltan feldolgozó írást, összetett narrációval és poétikai koncepciókkal kísérletező novellákat, illetve az elmúlt húsz év magyar irodalmának olyan megkerülhetetlen szövegeit is, mint az *Egy bűntény mellékszálai* vagy az *Egy elveszett nyelv*. Emellett talán ezekben az alkotásokban mutatkozik meg a legplastikusabban, hogy az életmű viszonylag egységes alapkérdéseit a szerző mennyire változatos irányokba volt képes elindítani és milyen sokféle irodalmi nyelven tudta artikulálni. Ahogy az *Árnyképrajzoló* című novella főszereplőjéről olvashatjuk: „Számára a sötét nem volt új, hisz munkájához tartozott, megszokta és már az eltelt évek alatt mintegy magához édesgette; kiismerte a sötétség változatait, egymástól elváló fokozatait” (179.). Az idézett mondatot joggal tekinthetnénk Borbély ars poeticájának is, az viszont csak mostanra, részben e kiadványnak köszönhetően látszik igazán, hogy a sötétség különböző árnyalatai mennyire színes korpuszt hoztak létre.